

DIVAT ÉS VALÓSÁG

CSÁNGÓK ITTHONRÓL ÉS TESTKÖZELBŐL

⊕ SZÖVEG: KOKAS ANNA, KÉP: KÁLLÓ PÉTER

Akármennyire is kerülni akarod, viszonyítasz! A saját városi életedet az ő vidéki létükkel. Nincs benne semmi különös. Emberek, akik falun laknak. Romániában. Kissé az isten háta mögött – minden szempontból. Nem tudják pontosan, mit jelent csángónak lenni. Nem tudják, mit jelent magyarnak lenni, vagy románnak. Egy biztos: katolikusok. Hamarabb mondják ezt magukról, mint a magyarromán csángó szöveget. Fogalmuk sincs, mi az. Nem beszélnek feltételes módban. Nem mondják, hogy kéne. Legalábbis nekem nem. És azért az számít, hogy nem panaszkodnak a városból érkezőnek. Hanem azt mondják: van. Ló, ökör, föld, víz, két láb, két kar, ujjakkal. Néha egyikből-másikból kevesebb. Azt mondják, hogy nem számít, hogy épp nincs víz, mert május óta nem esett. Csak a falu kútjából tudnak inni. Nem számít, hogy kevés a termés. Nem számít, hogy a gyerekek valahol Olaszországban, Afrikában – mindenestre olyan helyen dolgoznak építőmunkásként, amit még csak elképzelni sem tudnak. És az sem, hogy nem látták a legkisebbet már vagy négy éve. Nem mondják, hogy bárcsak itt lenne! Azt mondják, nincs itt. Punktum. Csak egészség legyen, nem?

Te meg jössz a városi fotós-őrültségeddel. Nyomkodod a gombot, meg bepopogatsz ide-oda, meg a búcsú napján a nagymisén, ahol senki sem érti, hogy mit találsz az ő hétköznapi, jelentéktelen életükben izgalmasnak. Bambán mosolyogsz, próbálsz megérteni valamit, és közben akarva-akaratlan nyomott hagysz bennük. Mint abban a 8-10 éves, csillogó szemű kislrácban, aki a papírsárkányával játszik a patak partján a többiekkel. Még sosem látott ilyen fényképezőgépet élőben, és boldog attól, hogy észreveszed, hogy foglalkozol vele. És nem azért, mert nem szól hozzá senki, vagy mert nem tudja, mi az a fényképezés.

Aztán, amikor beülsz az autódba, elmész és otthagysz, ő fényképezőgépet formál a kezéből búcsúzól. Te pedig mész haza: fürdőkád, sorozatok, internet, facebook...

TÉRKÉPES HELYMEGHATÁROZÁS

Túl a Keleti-Kárpátok vízválasztóján: innen sokak útja nyugat felé vezet, csak kérdés, hány határon át? (jobbra)

Csángó? Magyar? Csángó magyar?

A „csángó” megnevezés – a legelfogadottabb magyarázat szerint – eredetileg egy negatív sztereotípiából alakult ki: abból a feltevésből, hogy ők a székelységből kiváló, elkóborló csoport. És e megnevezés határozottan nem önmeghatározás, hanem az őket körülvevő etnikai csoportok véleményének térnyerése a köztudatban, melyet a 20. század számottevő kritikai megjegyzés nélkül tett magáévá.

E megnevezés határozottan nem önmeghatározás, hanem az őket körülvevő etnikai csoportok véleményének térnyerése a köztudatban...

A csángó terminus egészen a közelmúltig sértő gúnynévnek számított, melyet a környező román lakosság használt, s csak az utóbbi két évtizedben kezdtek a csángók ezt valamilyen emelkedett öntudattal magukra alkalmazni.

Magának az eredettörténetnek jól nyomon követhető a sorsa, mégis összességében torzító és leegyszerűsítő, mely számos félreértéshez szolgáltatott alapot. Most, hogy komoly tudományos erőfeszítések folynak a tévedések eloszlására, az „elszékelytelenedés” elméletének leáldozásával egyre-másra

hallhatunk a csángók „elmagyartalanodásáról”.

A csángók „magyarságát” persze lehetetlen számszerűen kifejezni (etnikailag sem egyszerű, korántsem egyértelmű), azonban érdemes körüljárni azt az utóbbi években megfogalmazódó hazai aggodalmat, mely a csángók mint magyarok „elvesztésének” háttérében húzódik.

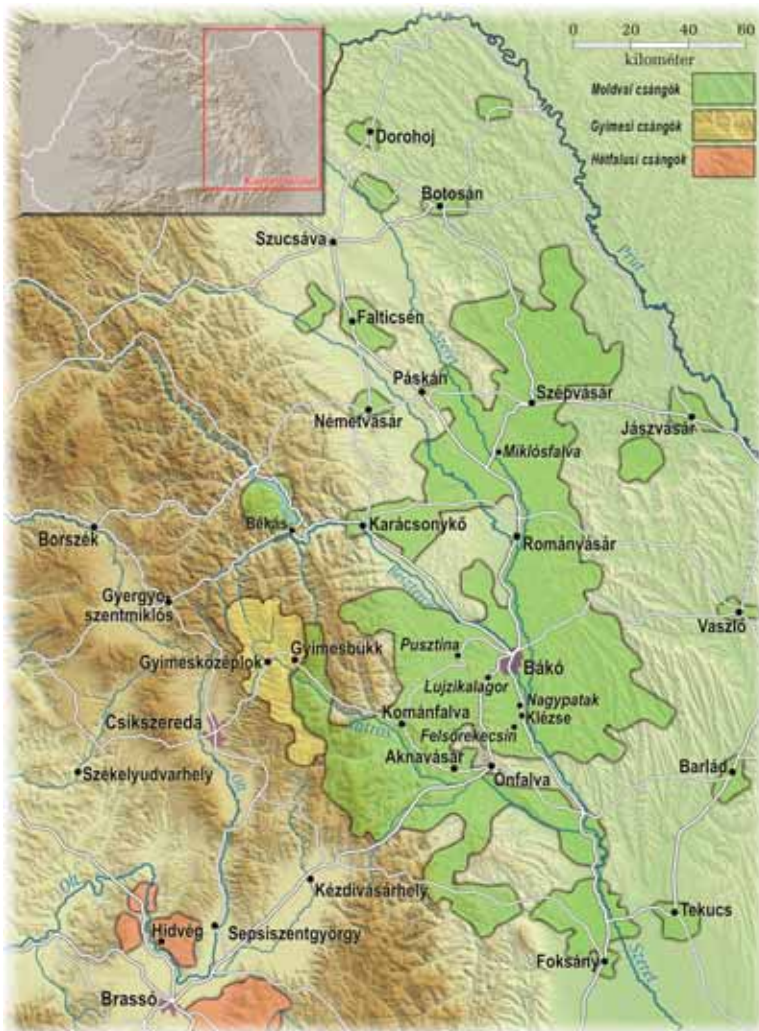
A dombok közt megbúvó mézeskalács házikók

A dombok valóban ott vannak, jó messze tőlünk. A csángók lakta területek a magyar–román határtól 10 órnyi, viszontagságos autózással érhető el. Nem épp a tömegturizmus célpontja. A róluk szóló, és szinte egytől egyig romantikus-idilli hazai könyvek, megrendezésre kerülő fesztiválok alapján valami rég elvesztett természetközeli, harmonikus és már-már egzotikus mikrokozmosz képe tárul elénk. A színes fotográfiákkal gazdagított, elsősorban a bámulatba ejtően gazdag népművészeti és népzenei elemekre kihegyezett kiadványok láttán vágyakozni kezdünk a csángó-vidék után. Az ide látogató kutatók kiemelik a csángók kedvességét, vendégszeretetét, az egész környezetükre jellemző természetesség varázsát. A természet és az ember – vélt – szimbiózisa a mai, modern városlakó számára szinte felfoghatatlan. Kedvünk támad feladni addigi életünket, hogy e szerető családban élők, mosolygós, esténként együtt énekelgető emberek körében békére leljünk.

A róluk szóló, és szinte egytől egyig romantikus-idilli hazai könyvek, megrendezésre kerülő fesztiválok alapján valami rég elvesztett természetközeli, harmonikus és már-már egzotikus mikrokozmosz képe tárul elénk.

REGI MINTÁK

Bár a fiatalok mobiltelefont hordanak a farmernadrág farzsebében, az idősek számára a hagyományos népi interiőr és viselet ma is fontos identitáshordozó

Társadalmi rend

A 14–15. században a magyarok fontos szerepet töltek be a Moldvai Fejedelemség kereskedelmében, kézműiparában és közigazgatásában. A gazdaság vérkeringésében a magyarok és a németek szerepvállalása messze meghaladta azt a szintet, ami számarányukat tekintve várható lett volna. Kulcsszerepet töltek be a városfejlődésben, elismertségüket mutatja, hogy egyes településeken felváltva választottak egyszer magyar, egyszer román bírót. E határozott jelenlétnek a 16–17. század történései vetettek véget.

A csángó társadalmat a 18–20. században is a tagolatlanság és az alapvető társadalmi funkciók hiánya jellemezte. A hagyományos csángó faluközösség szigorú szabályok szerint behatárolt, kisebb csoportokra tagolódott – és tagolódik napjainkban is. A közösségnek csak az lehet teljes jogú tagja, aki házasságban él. A vénlegény vagy vénleány gúny és megvetés céltáblájává válik, marginális helyzetbe kerül. Megbízható szociális védőhálózt jelent a rokonsági szerkezet, a kiscsaládi-törzscsaládi összetartás. A szoros kapcsolattartást jól példázza a páratlanul gazdag, rokonságra vonatkozó terminológiai készlet.

A polgárosodás megkésettisével-hiányával függ össze, hogy a moldvai falvakat mind a mai napig pre-indusztriális jellegű családmodell jellemzi. A „szabad állampolgár” eszménye és az egyéni karrierépítés mint életcél még a mai, globalizált világ adta lehetőségek között sem tudott szervesen beépülni a gondolkodásba.

A katolikus egyház a legalapvetőbb intézmény; a falvak mindennapjai a vallási események, útmutatások, ünnepek köré szerveződnek. (A jelentősebb egyházi ünnepeken még a külföldön dolgozó családtagoknak is meg kell jelenniük). A plébános magasan felette áll a közösségnek, tevékenysége messze túlmutat a szokványos lelki gondozás teendőin, a családok belső életébe is joga van beleszólni. Véleménye sérthetetlen, aki azzal szembehelyezkedik, számolnia kell a közösség megvetésével.

Kényszerítő változások

A II. világháború után, az 1962-től végrehajtott kollektivizálás miatt az az idő tájt teljes egészében mezőgazdaságból élő csángóság körében komoly élelmiszerhiány lépett fel, s a fiatalok ipari központokban kerestek munkát. A legtöbb szülő komoly erőfeszítéseket tett azért, hogy gyermekeit román városi iskolákba járathassa. Ezáltal a felnövekvő generáció jelentős része kiszakadt a családi körből, szocializációja már nem itt, hanem román nyelvű, urbánus keretek között zajlott. E körülmény döntően hozzájárult a hagyományos csángó közösségek szétforgácsolódásához.

Az 1989-es rendszerváltás után új kihívással kellett szembesülniük. A nagy ipari létesítmények többségét felszámolták, miközben ezek akkoriban a csángó családok több mint felének jelentettek megélhetést. A korábban ingázó munkavállalók zöme visszakényszerült a falujába, ám sokan közülük külföldön találtak állást.

A helyben maradók a munkanélküliség állandó fenyegetésével néznek szembe, pusztán mezőgazdaságból csak kevesen tudnak megélni, a csángó falusi ipar pedig kizárólag a helyi közösség szükségleteire korlátozódik. A modernizációs készség gyengeségét mutatja a gorzafalvi fazekasok példája, akik a fellendülő turizmus generálta megnövekvő kereslet dacára csak a téli hónapokban, vagy esős időben ülnek le a fazekaskorong mellé. A kézművesség tudománya apáról fiúra száll, kevesen mennek más falvakba vagy városokba új technikákat tanulni.

Az 1989-es rendszerváltás után új kihívással kellett szembesülniük.

A nagy ipari létesítmények többségét felszámolták, miközben ezek akkoriban a csángó családok több mint felének jelentettek megélhetést

HARMÓNIÁTÓL MENTES KÜLSŐSÉGEK

Bár e táj, a „Csángóföld” – itthoni beágyazódása szerint – a nehéz sorsú, ám romlatlan helyszínek egyik emblematisz terepe, e vidék valójában semmiben sem különbözik a Kárpátok térségének elzártabb, fejletlenebb, mezőgazdaságból élő területeitől. A falvak rendezett képe a régmúlté, a patakparton műanyag halmozódik. A hulladék persze régen is a meder szélére került, hogy az áradás majd elvigye, csak épp abban még nem voltak „örök darabok”...

„Ahol kimaradt a nemzetépítés, ott nem beszélhetünk nemzeti identitásról”

Ezt Kántor Zoltán a Balkánon élő románokkal kapcsolatban jegyzi meg, de ugyanez elmondható a csángókról is. Az európai polgári nemzetépítés folyamatában kulcsszerepet töltött be a polgári értelmiség. A török inváziót megelőzően virágzó moldvai magyar értelmiségnek a 19. századra hült helyét találjuk, így hiányzott az a társadalmi bázis, ami az etnikai tudatot és az érdekérvényesítés gyakorlatát kialakíthatta volna.

A magyar és a román politikai elit nemzetépítési gyakorlata a 19. század közepe óta egymás ellenében fejlődött. Ennek folyományaképp a két nemzet tagjai hajlamosak magukat a másik ellenében meghatározni. A moldvai csángókat mindkét politikai elit szerette volna hozzá tartozónak beállítani.

Egy társadalom azonosságtudata szorosan összefügg csoportjainak közös történeti emlékezetével. A csángó közösségek történeti emlékezete kirívóan eltérő képet mutat nemcsak a tömbmagyarsághoz, de a kisebbségben élő többi

A csángó közösségek történeti emlékezete kirívóan eltérő képet mutat nemcsak a tömbmagyarsághoz, de a kisebbségben élő többi magyar csoportéhoz képest is.

magyar csoportéhoz képest is. Mind a mai napig kronológiailag rendezetlen, tagolatlan és mitikus jellegű, nehezen érthető egyveleg. A magyar nyelvű iskolarendszer fejletlensége miatt a történetek elsősorban családi körben, szájhagyomány útján terjednek, számtalan változatban, melyekben még a főszereplő személye sem mindig egyértelmű. Egyes elemek azonban

kiemelt szerepkörűek: például a magyar szent királyokról szóló történetek, a csodaszarvas legendája, vagy az álruhát öltő Mátyás király alakja.

A polgárosodás korában a román politikai vezetés komoly erőfeszítéseket tett a csángó történeti emlékezet hézagainak román elemekkel történő kitöltésére, illetve a magyar vonatkozású emlékezet meggyöngyítésére. A román iskolarendszer, a magyar nyelv használatának tiltása, ördögtől valónak bélyegzése, vagy a magyar szent királyokat ábrázoló alkotások elutasítása hatékony eszköznek bizonyult.

DACIA PIHEN, HOSSZAN

A kisebb és eldugottabb csángó falvakat messze elkerülte az infrastruktúra-fejlesztés. Messze vagyunk az aszfaltzott utaktól, messze a benzinkút. A nyers erő még számít – a kerékpártekerésben, a kétkezi munkában és az igavonásban is (jobbra)

Nyelv, vallás, szülőföld

A csángók a 19. század végéig középkorias jellegű etnikai azonosságtudattal rendelkeztek, mely nem tulajdonít túl nagy jelentőséget az anyanyelv kérdésének. A Magyarországról érkezők közül sokan megdöbbenve tapasztalják, hogy a csángókkal csak komoly nehézségek árán tudnak szót érteni – „köszönhetően” a nyelvhasználat archaikusságának és a nagyszámú román jövevényszónak. A hazai és a moldvai magyar nyelv az évszázadok során eltérő fejlődési pályát járt be, az itthon az 1770-es évektől kibontakozó nyelvújítási mozgalom pedig a megérthetlenségig eltávolította a tömbmagyarság nyelvét a csángó magyartól.

A nyelvvél ellentétben a közösségi identitás szimbolikus értékű eleme a felekezeti hovatartozás,

A nyelvvél ellentétben a közösségi identitás szimbolikus értékű eleme a felekezeti hovatartozás, mely a csángók esetében a római katolikus egyház, szemben az őket körülvevő román ortodoxiával.

MEGTARTÓ ERŐ Csángóföldről nem is beszélhetünk igazán, hiszen a csángók valójában kisebb-nagyobb katolikus szigeteken élnek. A vallási események és maga a pap személye is meghatározó a közösség életében

tozás, mely a csángók esetében a római katolikus egyház, szemben az őket körülvevő román ortodoxiával. Igen szoros szálak fűzik őket a szülőföldhöz, ezen belül pedig a szülőfaluhoz. Ez a szűk kötelék biztonságos, átlátható környezetet jelent, a csángók haza-képzete elsősorban erre a régióra vonatkozik. Magyarország felé azonban – például a nagy távolság okán – nem mutatható ki körükben érzelmi kötődés.

Az 1989-es rendszerváltás hirtelen változásait a csángó társadalom nehezen tolerálta, valóságos identitásválságot idézett elő. Míg a Kárpát-medencei magyar ajkú kisebbségi csoportokban a hagyományos népi kultúrát fokozatosan kezdte felváltani egy új, magyar nyelvű populáris kultúra, addig a csángóknál a kulturális élet kiüresedése, szegényedése figyelhető meg. A városi környezetben felnövekvő, új generációk mind kevésbé érdeklődnek a hagyományos folklór iránt, és egyre divatosabb körükben a román populáris kultúra.

KEMÉNY MUNKA

A városlátogatás ajándéka a lábon. Nem épp erre a terepre tervezték, de ha már megvan a görkocsolya, nem maradhat kihasználatlan. Mindenesetre sokkal feltűnőbb, mint szinte akármelyik, Kárpátokon túli városban, amelyek közül a nagyobbak fejlettsége – ismét csak meghazudtolva az itthoni sztereotípiákat – korántsem marad el az erdélyi településektől. Az ipari parkok, jelentősebb beruházások és infrastruktúra-fejlesztések már legalább egy évtizede jellemzik e vidéket, de ma már az uniós pénzek is bőven érkeznek, felhasználásuk látványos. Ehhez képest igazán nagy a kontraszt a rurális helyszínek egy helyben toporgását látva

Az aktuális mérleg

A rendszerváltás utáni hazai nemzetpolitikának fontos elemévé vált a trianoni békeszerződés elutasításának hangoztatása. Ezzel együtt a határon túli magyarság sorsának kérdése is helyet kapott a mindennapi politikai retorikában, mely hozzájárult a romániai magyarság helyzetének egyre erősödő átpolitizálódásához. 2001 júliusában lépett életbe az Országgyűlés által megszavazott státustörvény, melynek értelmében lehetőség nyílt a romániai magyarok számára magyarigazolvány megszerzése. Ez munkavállalói, egészségügyi és oktatási előnyökhöz segítette a hazánkba érkező határon túli magyarokat. Kissé paradox módon csángók is előszeretettel igényeltek ilyen papírokat, holott lakóterületük valójában mindig is kívül esett a történelmi Magyarország területén.

A folyamat következő lépése a határon túli magyarok számára kettős állampolgárság megszerzését lehetővé tevő 2011-es döntés volt. Ez – a számos személyes lehetőség mellett – politikai szinten érezhetően kielezte az amúgy is feszült viszonyt az ottani magyarok és a többségi népesség képviselői között.

A határon túli magyar közösségek magyarságának hangoztatása hatékony eszköznek bizonyul a hazai nemzeti identitástudat erősítésére. Ám hogy ez a folyamat mennyiben járul hozzá a szóban forgó közösségek boldogulásához az adott állam társadalmi és gazdasági viszonyai közt, úgy tűnik, sok nyitott, éles kérdést tartogat a közeljövőre nézve.

A csángók nem mutatnak túlzott érdeklődést Magyarország iránt, legtöbbjük csupán a munkalehetőséget látja benne, bár az utóbbi években hazánk ebből a szempontból egyre veszít vonzerejéből. A szülőföldtől való elszakadásra vállalkozók lehetőség szerint szívesebben választják a jóval kedvezőbb kereseti lehetőségekkel csábító, tőlünk nyugatabbra fekvő országokat. ☺